



İstanbul’un Çeper Kuşak Gelişim Süreci

Ayşe Sema KUBAT¹, Dalya HAZAR²

¹İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
²Uşak Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
kubat@itu.edu.tr, dalyahazar@gmail.com

Özet: Kent morfolojları ve coğrafyacılar çeper kuşak alanı kavramını 1960’lı yıllardan beri morfolojik (biçimbilimsel) açıdan ele almaktadır. 1990’lı yılların sonları itibariyle ise, çeper kuşak alanı kavramına kentsel planlama ve kentsel tasarım literatüründe artan bir ilgi olmuş ve çeper kuşak alanlarının kent ekolojisi ve sürdürülebilir gelişim açılarından önemi vurgulanmıştır. Çeper kuşak kavramı, farklı planlama yaklaşımlarının etkilerini, çeper kuşakların yerlerini ve fonksiyonlarını anlamak ve bu alanların kente kattıkları değeri kavramak açısından önemlidir. Çoğunlukla kent mirası ve ekolojik koridor özellikleri gösteren çeper kuşak alanları, ekolojik sürdürülebilirlik açısından önemlidir ve doğal alanları kentin negatif etkilerine karşı koruyan bir tampon bölge yaratırlar. Ancak, hızlı artan nüfus ve yeni gelişim alanlarına duyulan ihtiyaç sonucunda, özellikle iç çeper kuşak alanlarının yabancılaşmaya maruz kaldığı tespit edilmiştir. Çeper kuşak yabancılaşması, İstanbul’un tarihsel gelişim sürecinin temel problemlerinden biri olarak ele alınmalıdır. Bu çalışma, İstanbul’un çeper kuşak oluşumu ve değişiminin, farklı kentsel büyüme etaplaryla ilişkili anlaşılması için bir kavramsallaştırma sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, İstanbul’un tarihi ve coğrafik yapısı içinde, iç ve orta çeper kuşak alanları analiz edilerek değerlendirilmiş; çeper kuşak alanlarının oluşum, değişim ve yabancılaşma süreçleri üzerinden bir çeper kuşak süreç modeli oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çeper kuşak alanı, kent morfolojisi, kent planlama, kentsel tasarım, ekolojik planlama

Giriş

Çalışmada, çeper kuşak kavramı ve çeper kuşakların oluşum ve değişim süreçleri, bu değişimin sebepleri ve sonuçları planlama yaklaşımı üzerinden incelenmiştir. Çeper kuşak alanları, ulusaşırı, ülkesel, bölgesel ve yerel ekonomilerin etkilediği arazi değerlerindeki değişiklikler sonucunda farklı karakterlerde oluşurlar. Bu alanlar, yoğun yapılaşmış kentsel dokuların aksine, nefes alınabilecek, ihtiyaca göre alternatif kullanımlarla değerlendirilebilecek ve ekolojik değerleri sebebiyle korunması gerekli alanlardır. Çeşitli ülkelerde bu alanların korunmasına yönelik planlama politikaları geliştirilmiş ve bazılarında yeşil kuşak olarak planlanmışlardır (ör. Birmingham, İngiltere). Ancak, İstanbul gibi çok merkezli ve hızlı büyüyen kentlerde, yeni gelişim alanlarına duyulan ihtiyaç sonucunda, özellikle kent merkezine gömülü kalmış iç çeper kuşak alanlarına yatırım ve gelişim alanları olarak bakılmaya başlanmıştır.

Yeni parsellere duyulan ihtiyaç sonucu parkların, eski endüstri alanlarının, bostanlık alanların vb. yerleşmeye açılarak özgün karakterinin kaybolmasına, kentin tarihi kimliğinin ve kent belleğinin zarar görmesine sebep olmaktadır. Çeper kuşak alanı kavramının, bir planlama aracı olarak ele alınıp, bütüncül planlama ve tasarım politikalarıyla değerlendirilmesi, kent yönetiminde yardımcı olabilecek, MİA ve konut alanlarının baskısı sonucunda meydana gelen çeper kuşak yabancılaşmasına (*fb alienation*) engel olma potansiyeline sahiptir (Gu, 2010).

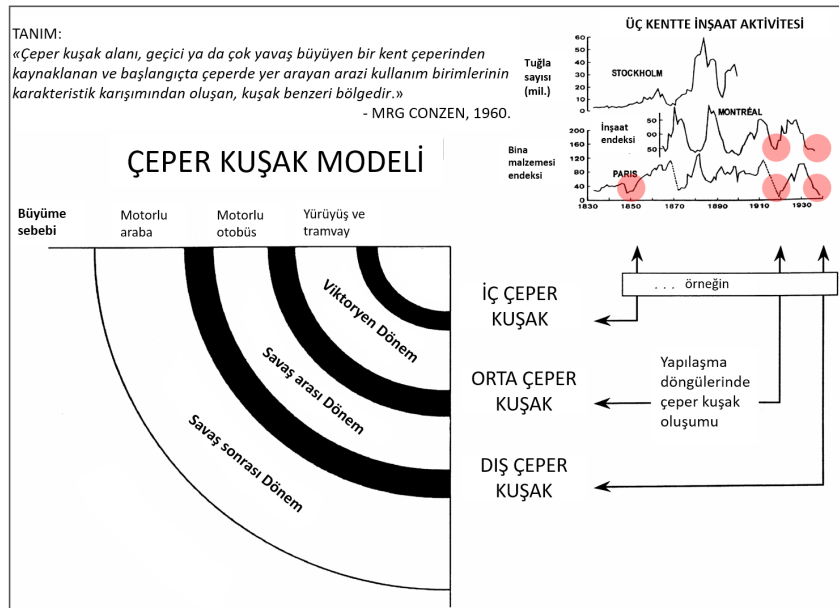


Çeper Kuşak Alanı Kavramı

Çeper kuşak alanları, yapılaşma döngüleri arasında oluşmuş, ilk başta kent çeperinde iken, kentin büyümesi ile iç bölgelere gömülü kalmış, doku ve kullanım bakımından kentin yoğun yapılaşmış alanlarından farklılık gösteren kentsel birimlerdir. Bu kavrama dair ilk geniş kapsamlı tanım M.R.G. Conzen (1969) tarafından yapılmıştır: “Çeper kuşak alanı, geçici ya da çok yavaş büyüyen bir kent çeperinden kaynaklanan ve başlangıçta çeperde yer arayan arazi kullanım birimlerinin karakteristik karışımından oluşan, kuşak benzeri bölgedir.” (Conzen, 1969)

Çeperkuşakalanı, zaman içerisinde, hükümet politikaları ve farklı disiplinlerin tavsiyeleriyle, gelişim, dönüşüm ve koruma planlarına maruz kalabilir. Çeper kuşak kavramı ise, kent ekolojisi ve kentsel sürdürülebilirlik için bütüncül planlama politikalarında, kentsel tasarım yönetiminde ve karar verme süreçlerinin organizasyonunda bir potansiyeldir (Gu, 2010). Bu alanların mevcudiyeti, kentin morfolojik (*biçimbilimsel*) evrimini anlamak açısından önemlidir (Barke, 1990).

Çeper kuşak alanı, konut ve ticaret sektörlerinin ötesinde ihtiyaç duyulan kentsel mekanın bir yansımasıdır. Kültürel ve doğal özellikleri sebebiyle değerlidir ve kamusal değeri üzerinden yeniden düzenlenmelidir. Plancılara ve tasarımcılara, kentte daha düşük yoğunlukta ve daha karma çevreler tasarlama imkanı sunarken; bir yandan da özgün karakterlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır (Conzen, 2009).

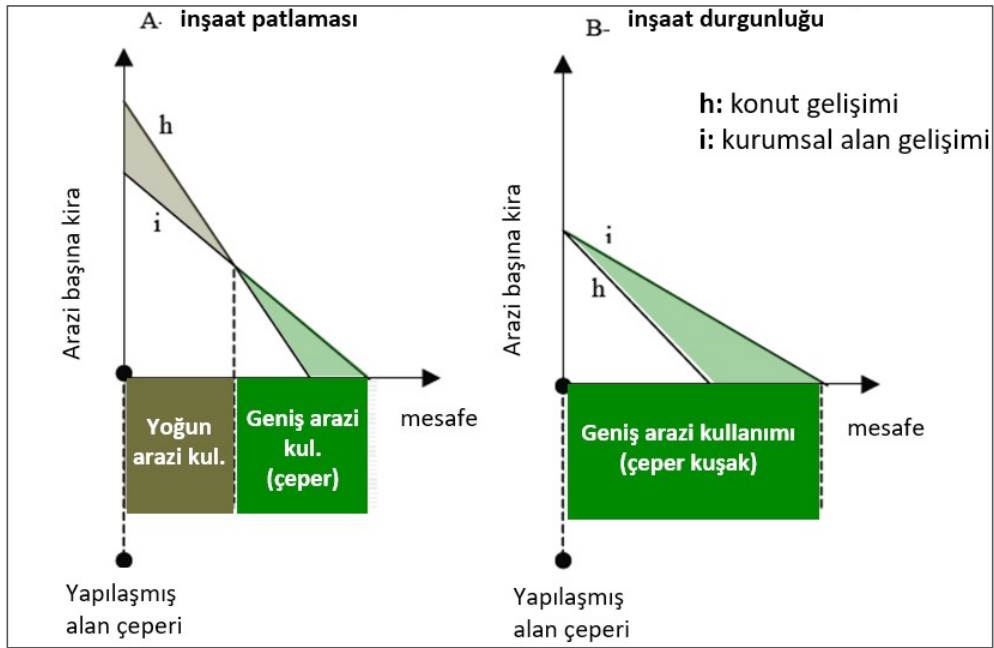


Şekil 1. Çeper kuşak modeli (Conzen, 2009).

Çeper kuşak alanı çalışmaları üç döneme ayrılır. İlk dönem, 1936 ile 1960'ların ilk yarısı arasında çeper kuşak olgusunun tanımlanıp, Avrupalı coğrafyacılar tarafından tartışılmasını kapsar. Louis'in Berlin analizi (1936) çeper kuşak alanlarını tarifleyen ilk çalışmadır. Louis'in öğrencisi olan M.R.G. Conzen, İngiltere'de çeper kuşak alanlarıyla ilgili çalışmalara devam etmiştir. Alnwick ve Newcastle çalışmalarıyla morfolojik teorisinin temellerinin atılması (M.R.G. Conzen, 1960-1962) ve fiziksel büyümenin eşik hatları olan kent duvarları ile çeper kuşak alanlarının ilişkisinin keşfedilmesi de bu döneme dahildir (Gu, 2010).



İkinci dönem, 1960’ların ikinci yarısı ve 1990’ların sonuna kadar yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Bu dönemde, çeper kuşak alanları oluşumu ile kentsel büyüme halkaları, arazi değerleri ve ulaşım teknolojileri arasında ilişki kurulmuş ve bir arazi rantı modeli (Whitehand, 1972) oluşturulmuştur. Buna göre, çeper kuşak oluşumlarının, ekonomik durgunluk dönemlerinde artış gösterdiği tespit edilmiştir. Coğrafi kısıtlılıklarla birlikte bu dinamikler, birbirini takip eden konut-ticaret ve çeper kuşak döngüleri meydana getirmektedir. Bu dönemde coğrafyacılar ağırlıklı olmak üzere, çeper kuşak oluşumu (*fb formation*), değişimi (*fb modification*) ve kent formuna etkileri ile ilgili detaylı çalışmalar yapılmış, ancak planlamayla ilgisine yeterince değinilmemiştir (Whitehand, 1972; Conzen, 1978; Barke, 1982-1990).



Şekil 2. Arazi rantı modeli (Whitehand, 1972; Ducom, 2008).

Üçüncü dönem, 1990’ların sonundan günümüze gelen süreçte, çeper kuşak alanı kavramı ile planlama pratiği ve kent peyzajı yönetimi arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Bütüncül planlama yaklaşımı içerisinde çeper kuşak alanı kavramı tartışılmaktadır (Whitehand & Morton, 2006). Ayrıca kentsel tasarım yönetimi içerisinde çeper kuşakların önemi (Kropf, 2009; Whitehand, 2005); kent ekolojisi ve sürdürülebilir gelişim içerisinde değerleri (Hopkins, 2012) hala kent morfolojisi bağlamında araştırılmaya devam etmektedir (Gu, 2010).

Çeper Kuşak Oluşumu ve Farklılaşma Dinamikleri

Çeper kuşak alanları, kentin tarihsel gelişimi içerisinde kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Oluşumları gibi süreklilikleri de fiziksel, sosyo-ekonomik ve kültürel etkileşimlere bağlıdır. Bu etkileşimler, çeper kuşak kavramının, bütüncül planlama, kentsel tasarım, kent yönetimi ve karar verme süreçlerinde bir planlama aracı olarak kullanılma potansiyeli olduğunu göstermektedir. Çeper kuşak kullanımlarının kent çeperinde yer seçme sebepleri çeşitlilik gösterebilir: inziva arayışı, görece ucuz ve geniş alan ihtiyacı, coğrafi özelliklerin çekiciliği vb. sebeplerle çeperde yer arayan, karma ve dinamik arazi kullanımlarının bir araya toplanması çeper kuşak alanlarını oluşturur. *Yeşil alanlar, kentsel tarım alanları,*



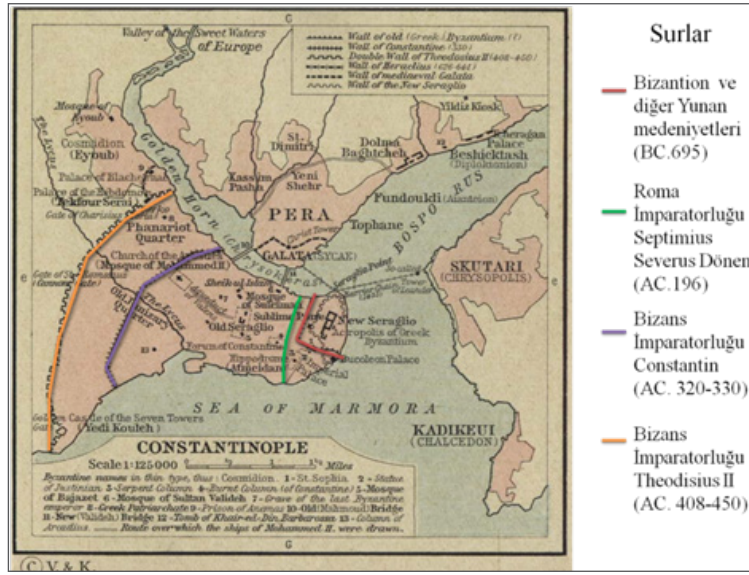
endüstriyel kullanımlar, kurumsal kullanımlar, spor alanları, düşük yoğunluklu konut alanları ve rekreasyon alanları çeper kuşak kullanımlarına dahil edilebilir (Barke, 1982). Ancak, düşük yoğunluklu konut alanlarının (ör. gecekondu alanları) çeper kuşak içerisinde sayılıp sayılmayacağı morfoloji yazınında hala tartışılmaktadır (Vilagrassa, 1990). Bu sebepten bu çalışmada, İstanbul’daki gecekondu alanları bir “ön-yabancılaşma aşaması” (*pre-alienation phase*) olarak tariflenmektedir.

Çeper kuşak alanları, oluşum zamanlarına, kent merkezine uzaklığına ve eşik hatlarıyla ilişkisine göre üçe ayrılır: iç, orta ve dış çeper kuşak alanları. Kentteki en eski çeper kuşak oluşumu olan iç çeper kuşak alanı genellikle bir eşik hattını takiben (ör. kara surları) tarihi kent merkezlerinin etrafında oluşur. Çeper kuşak alanları, kuruluşlarındaki amaçla kullanılmaya devam edilirlse, kent içindeki varlıkları sürekli olur, böylece çeper kuşak alanı olarak sağlamlaşırlar (*fb consolidation*). Çeper kuşak alanı kentleşme ile çevrelenmişse, maruz kalacağı değişim baskısı daha fazla olacaktır. Değişimin çoğu çeper kuşak alanının özgün karakteri üzerinde meydana gelir. Ancak, çeper kuşak kaçınılmaz olarak değişse (*fb modification*), genişlese (*fb expansion*) ya da küçülse (*fb reduction*) bile, istisnalar haricinde, çevrelerindeki dokudan farklı olmayı sürdürürler (Whitehand, 1967). Çeper kuşak ötelenmesinde (*fb translation*), alan çeper kuşak özelliğini kaybetmez ancak arazi kullanımı değişikliğe uğrar. Kent büyüdükçe, çeper kuşak parsellerinin kent içindeki yerleri değişir ve bir zamanlar kent çeperinde olan iç çeper kuşak, artık merkezi iş alanları (MİA) çeperinde yer alabilir. Bu durumda, MİA ve yeni konut alanı baskısı sonucu, çeper kuşak yabancılaşması (*fb alienation*) meydana gelir ve çeper kuşak, özgün karakteri kaybeder (Conzen, 2009). Kentsel stratejilerin ve bütüncül planlama politikaların eksikliği, çeper kuşak alanlarının sürdürülebilirliğini engellemektedir (Gu, 2010).

Barke (1982), kentleşme ile çevrelenen çeper kuşak alanının olası sonuçlarına dair bir çeper kuşak oluşum ve değişim modeli geliştirmiştir. Modele göre kentleşme ile çevrelenen çeper kuşak için dört olasılık vardır: (1) *orijinal formu sürdürebilir, sağlamlaşılabılır* (ör. mezarlık, cami), (2) *orijinal kullanım genişleyebilir* (ör. üniversite kampüsü, hastane), (3) *orijinal kullanım değişebilir ya da küçülebilir* (ör. konut alanına dönüşüm, yabancılaşma), (4) *orijinal kullanım göçüp yeni bir çeper kuşak oluşturarak sabitlenebilir* (ör. endüstri alanlarının taşınması). Bu çalışmada İstanbul iç ve orta çeper kuşak alanları Barke modeli (1982) üzerinden tariflenmiştir.

İstanbul’un Tarihsel-Coğrafi Gelişimi ve Çeper Kuşak Alanları

İstanbul bugün 15 milyonu aşkın nüfusuyla (TÜİK, 2017) Türkiye’nin en hızlı büyüyen kenti ve metropolü konumundadır. İstanbul’un coğrafi önemi ve tarihi 300 bin yıl önceye kadar uzanmaktadır. Ancak bugünkü kentin temelleri M.Ö. 7. yüzyılda atılmış ve M.S. 4. yüzyılda İmparator Konstantin tarafından yeniden inşa edilip, başkent yapılmıştır. Yaklaşık 16 yüzyıl boyunca Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde başkentlik yapmıştır. M.Ö. 680-660 arasında Kadıköy’de Halkedon ve Sarayburnu’nda “Bizantion” kentlerini kurulmuştur. Bizantion, M.S. 146’da da Roma’nın egemenliğine girmiş, Doğu Roma’nın yönetim merkezi olarak seçilmiş ve dünya kültürü ve siyaseti içinde önemli bir rol edinmiştir (Şekil 3). M.S. 476’da Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu’na dönüşmüş ve İstanbul, Konstantinopolis adıyla yeni imparatorluğun başkenti olmuştur (İBB, 2009). İstanbul’un tarihsel gelişimi ve çeper kuşak elemanları Tablo 1’de gösterilmektedir.



Şekil 3. Konstantinopolis (Hazar, 2012; Kuban, 1996).

Konstantinopolis, 1391 yılından başlayarak Osmanlılar tarafından kuşatılmıştır. 14. yüzyılda Anadolu Hisarı ve Rumeli Hisarı inşa ettirilmiştir. 1453 yılında kent ele geçirilmiştir. 16. ve 17. yüzyıllarda halkın büyük bölümü sur içinde barınmış; kent Galata ve Pera, Üsküdar, Kadıköy ve Boğaziçi boyunca hızla yayılmış; Aksaray ile Topkapı çevresine ve Kocamustafapaşa'ya yerleşmiştir. Galata, Eyüp ve Kasımpaşa yoğun yerleşme alanları olmuştur. 17. yüzyıl sonunda 800 bini bulan nüfusuyla İstanbul, Ortadoğu ile Avrupa'nın en büyük kenti ve merkezi olmuştur. 19. yüzyıl Osmanlı ekonomisinin kapitalist ilişkilere açıldığı ve İstanbul'da büyük dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuş ve ilk planlama çalışmaları yapılmıştır. Bu dönemde, şehirdeki büyük yangınlardan sonra uygulanacak imar hareketlerini düzenlemek için mevzii planlar yaptırılmıştır. Kentin ulaşım altyapısı gelişmiş; demiryolları, rıhtımlar, garlar, köprüler (Galata) yapılmıştır. Kent hızla büyürken, Galatasaray-Taksim ekseninin yanında Tarlabaşı gelişmiştir. 19. yüzyılda Feshane'nin kurulmasıyla Haliç'te endüstrileşme başlamıştır. Sirkeci-Edirne ve Haydarpaşa-İzmit demiryollarının işletmeye açılmasıyla banliyö trenleri çalışmaya başlamış, böylece kent merkezinin dışında banliyö yerleşmeleri de gelişmiştir (İBB, 2009).

Savaş dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında kent nüfusunun artış hızı azalmış ve bu süreçte imar düzenlemelerine başlanmıştır. 1930'lu yıllarda Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden İstanbul'a çağırılan kent plancıları ve mimarların hazırladığı çeşitli planların (Prost, 1937), kentin mekânsal yapısı üzerinde belirleyici etkileri olmuştur. Bu planların en önemli yanı, Haliç kıyılarını orta ve büyük endüstriye açması olmuştur. Boğaz kıyılarında kamuya ait fabrikalar ve depolar yerleşmiştir. 1950'lerde, kırdan kente başlayan göç ile 1950'de 983.041 olan kent nüfusu, 10 yıl içinde 1.466.535'e ulaşmıştır. İlk göç dalgasıyla gelenler Haliç bölgesi ile kara surları dışındaki endüstri alanlarının çevresine yerleşmiş; böylece Kâğıthane ve Zeytinburnu ilk gecekondu mahallelerinin çekirdeklerini oluşturmuştur. 1951 yılında İstanbul'daki gecekondu sayısı 8.500 iken, 1957'de yalnızca Zeytinburnu 26 bin konutta 60 bin kişinin yaşadığı bir gecekondu mahallesi haline gelmiş; 1957'de ilçe statüsüne kavuşmuştur ve ardından Eyüp-Rami sanayi bölgesinin yakınında, ortaya çıkan ve ikinci büyük gecekondu mahallesi olan Taşlıtarla, 1963'te Gaziosmanpaşa adıyla ilçe olmuştur. 1955 yılında yürürlüğe giren İstanbul Sanayi Planı Haliç'teki endüstri



yerleşmesini bir ölçüde dondururken, Topkapı-Rami ve Levent'te yeni endüstri alanları oluşmuştur. 1950'lerin üçüncü büyük gecekondu alanı Kağıthane çevresinde gelişmiş, yeni endüstri alanlarının oluşması Halkalı, Maltepe ve Kartal gibi denetim dışı alanların da gecekondulaşmasına neden olmuştur. 1950'lerin ortasında İstanbul batıda Yeşilköy, kuzeyde Levent ve Anadolu Yakası'nda Bostancı'ya uzanan bir alana yayılmıştır (İBB, 2009).

Tablo 1. İstanbul'un tarihsel-coğrafi gelişim süreci ve çeper kuşak elemanları (Hazar, 2012).

Dönem	Değişim Süreci	Çeper Kuşak Elemanları
M.Ö. 300.000 - M.Ö. 677	Küçükçekmece, Neolitik ve Kalkolitik dönem kalıntıları	Kulübeler, düzensiz sokaklar, mezarlıklar
M.Ö. 667 - M.S.330 Bizantion	Kadıköy (Halkedon) ve Sarayburnu (Bizantion) kentleri	Daha yoğun yapılaşma, anıtsal yapılar (saray, tapınak) limanlar, surlar
330 - 476 Roma İmparatorluğu	Roma'nın doğudaki yönetim merkezi	Limanlar, su kemerleri, yeni surlar, tapınak, forum, hamamlar, gridal yapı
476 - 1453 Bizans İmparatorluğu	Veba salgını, işgal, yağma, yoksulluk, Osmanlı kuşatması	Ayasofya'nın yeniden inşası, hisarlar
1453 - 19. yy. Osmanlı İmparatorluğu	İslam etkisi, iskan politikaları, nüfus artışı, kent duvarları dışına yayılma, 17.yy. sonu Avrupa'nın en büyük merkezi, batılılaşma	Yapılaşma düzenlemeleri, kent silüetinde değişim, anıtsal yapılar, mesire yerleri, eski bostanların kasırlar ve bahçeler ile süslenmesi, Boğaz'da yalı ve bahçeler
19. yy. Osmanlı İmparatorluğu	Kapitalist reformlar, yeni kurumlar, finans merkezi, eğlence merkezi, Haliç'te endüstrileşme, 1854 Belediye örgütü, ulaşımında gelişmeler, yangın	Kentsel dönüşüm, yeni köprüler, saraylar, geniş meydanlar, Moltke planı, kışlalar, demiryolları, banliyö yerleşimler
Cumhuriyet (1923-1940) ve 20. yy. Modern Şehir	Savaş sonrası nüfusta azalma, başkent olma özelliğini yitirme, dış ticaret, yabancı planı ve mimarların çalışmaları (1930'lar), Haliç'te kirlilik	Ulaşımında gelişmeler, limanın modernleştirilmesi, demiryolları, rıhtımlar, garlar, yeni yollar için tarihi anıtsal yapıların yıkılması.
Endüstri ve Gecekondulaşma (1940-1960)	Boğaz kıyılarında fabrikalar ve depolar, göç ve gecekondulaşma, Havalimanının genişletilmesi, yeni kurumsal yapılar	Endüstri alanlarının çevresine yerleşim, Kağıthane, Eyüp, Taşlıtarla, Halkalı, Maltepe, Kartal ve Zeytinburnu'nda gecekondulaşma
Apartmanlaşma, kentsel rant (1960-1970)	1965 Kat Mülkiyeti Kanunu, arsa değerlerinde artış, inşaat sektöründe canlanma	İmarlı alanlarda ve boş, yeşil alanlarda, parklarda apartmanlaşma, endüstriyel alanların kent çevresine yayılımı
Köprüler, istismak ve yıkımlar (1970-1990)	Birden çok merkezin ortaya çıkması, metropolleşme, Boğaz Köprüsü, ulaşım ağı, otomobil artışı, alt merkezler, ikinci köprü	Hazine, tarım alanlarında kaçak yapılar, kıyılarda ikinci konut sahipliği, turizm tesisleri, endüstrinin kent dışına taşınması, Haliç'in temizlenmesi
Metropol (1990 Sonrası)	Hızlı nüfus artışı, imar afları, gecekondulaşmada artış, kaçak yapılar, çeperde hızlı gelişim, tramvay, hafif metro, metro, tüp geçit projeleri, 3. Köprü, 3. havalimanı	Haliç'in temizlenmesi ve çeper kuşakta kullanım değişimleri, altyapı sistemlerinde gelişmeler, kentsel yayılma, kent merkezindeki açık/boş alanların (bostanların) imara açılması, yeni kurumsal kullanımlar (üniversite, cami)

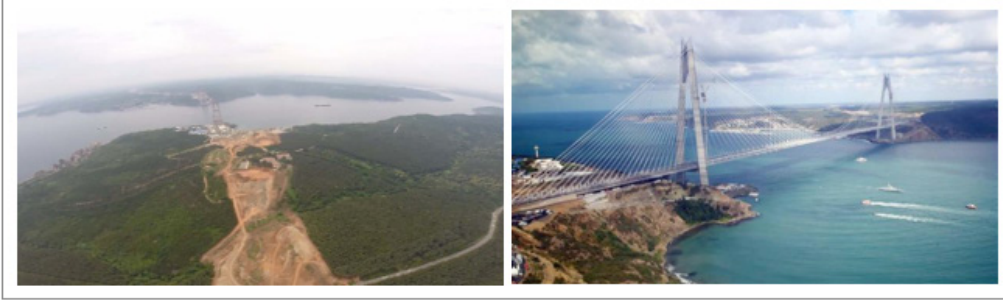
Gecekondulaşmanın yanı sıra, kenti dönüştüren ikinci olgu, imarlı alanlardaki



apartmanlaşma olmuştur. 1965’te yürürlüğe giren Kat Mülkiyeti Kanunu’yla birlikte, İstanbul’un kentsel alanındaki arsa değerleri büyük artış göstermiş, önce boş alanlar, sonra yeşil alanlar, parklar ve oyun alanları apartmanlarla dolmuştur. Kentsel rantın ve maliyetlerin yükselmesi, büyük endüstriyel alanların kent çevresine yayılma eğilimini arttırmıştır. Endüstrileşmenin hız kazanması, paralelinde gecekondulaşmayı da etkilemiştir. 1962 yılında gecekondulu alanlarında oturanların kent nüfusu içindeki payı %40 düzeyine ulaşmıştır. 1970 yıllarında gecekondulara, kaçak yapılar da eklenmiştir. 1970’lerde 2 milyonu aşan nüfusuyla, endüstrinin kent dışına kayması ve çok merkezli bir yapının ortaya çıkmasıyla İstanbul, artık metropol büyüklüğüne ulaşmıştır. Bu yıllarda İstanbul’da mekânsal açıdan en önemli iki olgu, boğaz köprüsü ve özel otomobil sayısındaki artış olmuştur. Özel otomobil sahipliği, merkezden uzak kesimlerin yerleşime açılmasını hızlandırmış ve köprüyle birlikte iki yaka arasındaki nüfus dengesini etkilemiştir. Kent, doğu ve batıda Gebze ve Silivri’ye kadar ulaşmıştır. 1980’de kent nüfusu 3 milyona ulaşmış ve kentte metropoliten merkez olarak tanımlanabilecek üç bölge: (1) *Tarihi Yarımada*, (2) *Karaköy-Beyoğlu* ve (3) *Üsküdar-Kadıköy* oluşmuştur.

1980’lerde Haliç çevresindeki endüstriler kent dışına taşınmış ve Haliç’in temizlenmesine başlanmıştır. İkinci boğaz köprüsü, 1988’de açılmıştır. Bu dönemde, kentin pek çok semtini kapsayan istimlâk projeleri ve kıyı düzenlemeleri yapılmıştır. 1980 yılında ilk kez metropoliten ölçekte ve 1995 yılını hedefleyen 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nazım Planı, İmar ve İskan Bakanlığı’nca yapılmış ve onanmıştır. 1990 sonrasında yerleşim alanlarının doğu-batı doğrultusunda yayılmasında ulaşım ağı etkili olmuştur. Tramvay, hafif metro ve metro hizmeti açılmıştır. Bu durum, gecekondulaşmanın ve kaçak yapılaşmaların artmasına neden olmuştur. Ayrıca tüp geçit gibi ulaşım yönünden önemli projeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Hızla gelişen endüstri, çevresinde kaçak yerleşmelerin oluşumuna yol açmış ve imar planları ile arttırılan imar hakları bölgede nüfusun artmasına neden olmuştur. Bugün, İstanbul’un doğusunda Gebze’ye kadar yerleşmeler birleşmiş ve artık yapılan bazı çalışmalarda Gebze de sınırların içine alınmaya başlanmıştır. Bulunduğu coğrafyanın sosyo-ekonomik gelişmelerinin İstanbul’un makro ölçekte biçimlenmesine ciddi etkileri bulunmaktadır. Özellikle yabancı sermaye ile büyük çapta altyapı projeleri gibi küresel ölçekten gelen talepler, yerel politikalar ile kontrol altına alınamamaktadır. Marmara Bölgesi ölçeği, İstanbul makroformunu şekillendirici olan en etkin ölçek olarak tanımlanabilir. 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı 2006 yılında onanarak yürürlüğe girmiştir. Planın projeksiyon tarihi 2023 yılı, projeksiyon nüfusu ise 16 milyondur (İBB, 2009).

Son yıllarda, İstanbul Büyükşehir Belediyesi üst ölçekli planlar için bir çalışma başlatmıştır. Günümüzde ise, tüm tartışmalara rağmen yapılan ve 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı revizyonlarıyla yasallaştırılan Kuzey Marmara Otoyolu, üçüncü köprü ve üçüncü havalimanı projelerinin çevreye ve İstanbul’un bütünsel yapılanmasına olumsuz olabilecek etkileri hala tartışılmaktadır (Şekil 4-5).



Şekil 4. Üçüncü köprü, 2014-2016 (Url-1, Url-2).

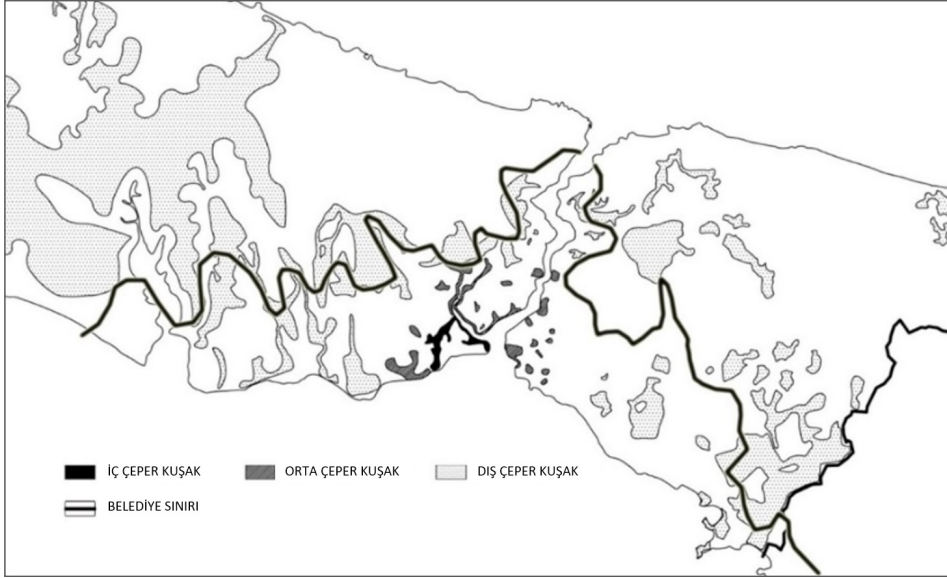


Şekil 5. Üçüncü havalimanı, 2014-2018 (Url-1, Url-3).

İstanbul Çeper Kuşak Analizleri

İstanbul’da ilk çeper kuşak analizleri 2011-2012 yıllarında İstanbul Teknik Üniversitesi Disiplinlerarası Kentsel Tasarım programında yürütülen bir yüksek lisans tez çalışması kapsamında yapılmıştır (Hazar, 2012). Çalışmada kullanılan altlıklar İstanbul 1/100.000 Çevre Düzeni Planı ve plan raporundan, İstanbul Metropolitan Planlamadan (IMP), ilgili tezlerden, tarihi haritalardan ve hava fotoğraflarından derlenmiştir. Tarihi haritalar, planlar ve hava fotoğraflarının çakıştırılmasıyla elde edilmiştir. Çeper kuşak alanları belirlenirken dikkate alınan başlıca parametreler alandaki (1) arazi kullanımı, (2) parsel büyüklüğü, (3) bina büyüklüğü, (4) bina sayısı ve (5) eşik hatlarıyla ilişkisidir.

Kent içinde kalmış bostanlar, kent bahçeleri ve kır-kent çeperinde bulunan tarım alanları çeper kuşak kullanımına dahil edilmişlerdir. Konunun araştırmacıları tarafından hala tartışılmakla birlikte, mezarlık alanlar, düşük yoğunluklu gecekondu bölgeleri, villalar ve kıyı dolgu alanları çeper kuşak kullanımına dahil edilmişlerdir. Doğa parkları, botanik bahçeleri, su yatakları, koruma alanları, kent parkları, limanlar, kamusal kullanımlar ve endüstriyel kullanımlar da çeper kuşak kullanımına dahil edilmişlerdir (Şekil 6). Ancak sonraki çalışmalarda gecekondu alanlarının bir “ön-yabancılaşma aşaması” (*pre-alienation phase*) olarak tanımlanması ve yalnızca kent içerisinde kalmış tarım alanlarının (ör. bostanların) çeper kuşak kullanımına dahil edilmesi gerekliliği değerlendirilmiştir.



Şekil 6. İstanbul çeper kuşak alanları (Hazar & Kubat, 2015).

İstanbul İç Çeper Kuşak Analizleri

İstanbul iç çeper kuşak alanı, eşik hattı olan tarihi kara surları boyunca tarımsal alanlar, mezarlıklar ve kent parklarının da içinde bulunduğu sürekli bir yeşil kuşak özelliği göstermektedir. Boş parseller, yeşil alanlar, mezarlıklar, bostanlıklar, endüstriyel alanlar, depo alanları, kurumsal alanlar, gecekondular, dini ve anıtsal yapılar İstanbul iç çeper kuşak alanında Edirnekapı-Yedikule-Yenikapı aksında yapılan gözlemlerde tespit edilmiştir. Aynı zamanda iç çeper kuşak alanına dair edinilen tek CBS verisinde 2000 ve 5000 m²'den büyük parseller analiz edilip karşılaştırılmıştır. Ancak, daha küçük parsellerde çeper kuşak oluşumları da gözlenebilmektedir.

İstanbul gibi hızlı büyüyen kentlerde özellikle açık, yeşil alanlar ve yerel ekonomi ve tarihi-kültürel değerleri açısından önemli olmalarına rağmen kent bahçeleri ve bostanlar kentin en kırılgan ve korunması zor birimlerdir. UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunan İstanbul kara surları çevresinde, “korunacak yeşil müşterekler” olarak kategorize edilen Yedikule Kent Bahçeleri, iç çeper kuşak alanı olarak bu duruma örnektir (Şekil 7). Tarihi haritalara göre 1500 yılı aşkın tarihi bulunan bu bahçeler kent formunu sınırlayan ve şekillendiren içselleşmiş parçalardır. Bölgede bulunan kent bahçeleri ve geleneksel tarımsal üretim, surları takiben doğrusal bir çizgide gelişmiştir. Endüstriyel gelişim ve hızlı kent büyümesi sonucunda yenilenen bölgede bazı kent bahçeleri rekreasyon alanlarına ve parklara dönüşmüştür. Ancak birçoğu orijinal çeper kuşak özelliğini sağlamlaştırmıştır. Kent bahçeleri, sur çevresindeki iç çeper kuşak alanının bir parçasıdır ve bir yeşil kuşaktır. Mülkiyeti Fatih Belediyesine ait parseller, düşük gelir grubundan göçmenlere kiralanmaktadır. Üretilen ürünler pazarlarda satılarak yerel bir sosyo-ekonomik ağ oluşturmaktadır. Fatih Belediyesi'nin bahçeleri kent parkına dönüştürme projesinden sonra birçok grup tepki göstermiş ve alana dair farkındalığı arttırmak için “Yedikule Dayanışması” kurulmuştur. Kamuoyunu bilgilendirmek ve bostanların kullanımını arttırmak için alanda Marul Festivali, Toprak Ana Günü, Yedikule Bostan Okulu vb. etkinlikler yapılmaktadır. Bugün, Yedikule Kent Bahçeleri, İstanbul'un müşterek



mekanlarından biri olmuştur ve yeni kamusal formlar oluşturmak adına ilham vericidir (Durusoy & Cihanger, 2016).

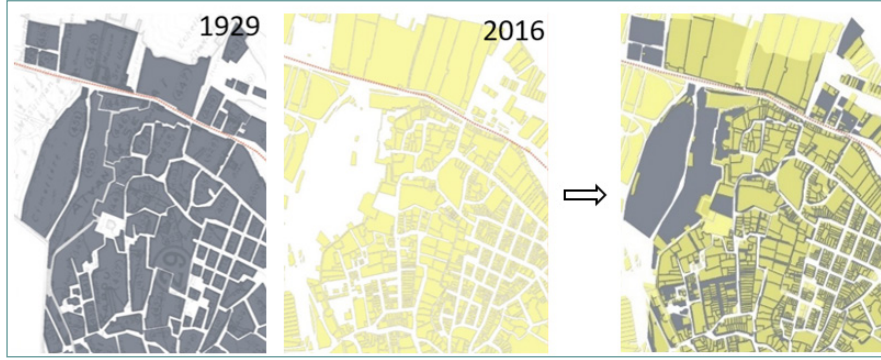


Şekil 7. Yedikule bostanları (Hazar, 2016).

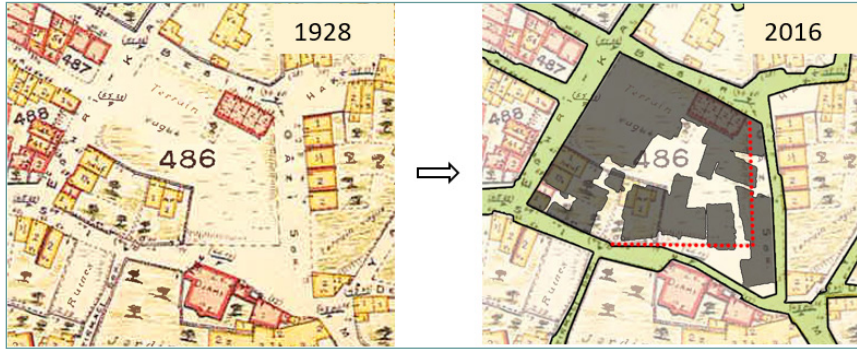
İstanbul iç çeper kuşak analizinde, tarihi kara surları çevresinde gözlemlenen başlıca kullanımlar: mezarlıklar, türbeler, camiler, kiliseler, hastane, spor alanları, eğitim kurumları ve üniversiteler, parklar, bostanlar, sanayi ve depo alanlarıdır. İç çeper kuşak analizinde alan üç bölüme ayrılmıştır (Tablo 2). İlk bölüm olan Ayvansaray’da yapılan çalışmalarda yıllar içerisindeki parsel bazlı değişiklikler araştırılmıştır. İkinci bölüm olan Edirnekapı’da boş adalarda bina sayısında artış dikkati çekmektedir (Şekil 8). Üçüncü bölüm olan Yenikapı’da tarihsel süreçte bostanların konut alanına dönüştüğü (Şekil 9); ve üç bölümde de çeper kuşak yabancılaşması meydana geldiği tespit edilmiştir.

Tablo 2. İstanbul iç çeper kuşak analizi (Hazar & Kubat, 2016).

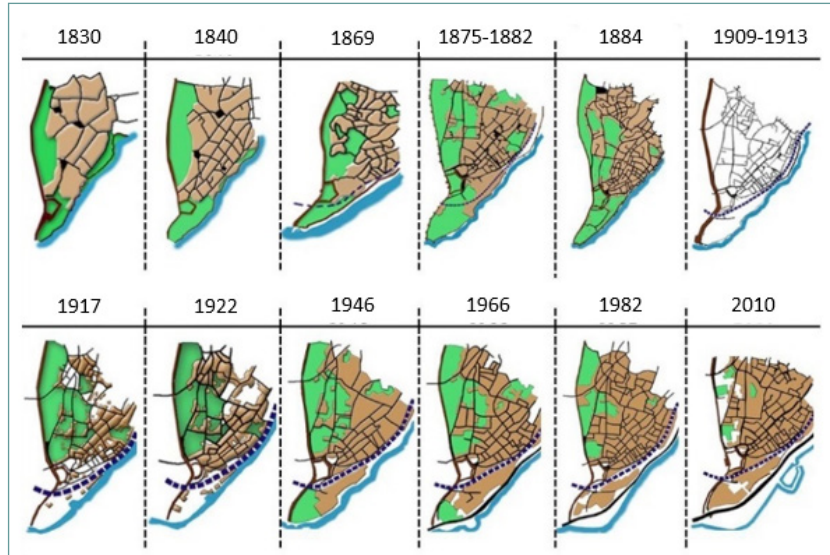
Bölge	Çeper Kuşak Alanları	Analiz ve Tespitler
Ayvansaray-Edirnekapı	Mezarlık alanlar, pasif yeşil alanlar	Yerinde gözlem, tarihi haritaların karşılaştırılması, 1929-2016 arası parsel bazlı değişimler (parsel sayısında azalma, parsel büyüklüklerinde azalma), kamusal/özel mekanda değişimler ve kara surlarının rolü, açık/yeşil alan miktarında azalma, çeper kuşak yabancılaşması
Edirnekapı-Topkapı	Parklar, yollar, altyapı tesisleri, depo alanları	Yerinde gözlem, tarihi haritaların karşılaştırılması, 1928-2016 arası parsel bazlı değişimler (bina sayısında, blok sayısında ve yapı kaplama alanında artış), çeper kuşak yabancılaşması
Topkapı-Yedikule, Yenikapı	Kentsel tarım (Yedikule kent bahçeleri), Yenikapı dolgu alanı	Yerinde gözlem, tarihi haritaların karşılaştırılması, 1830-2010 arası Yedikule bostanları üzerinde kentsel büyüme, çeper kuşak yabancılaşması, çeper kuşak oluşumu/genişlemesi



Şekil 8. Ayvansaray, 1929-2016 parsel bazlı değişimi (Cansın Akbaş, 2016; ilgili haritalar İTÜ Kentsel Tasarım Y. Lisans programında, Prof. Dr. Ayşe Sema KUBAT yürütücülüğünde verilmekte olan “Urban Morphology” dersi kapsamında hazırlanmıştır).



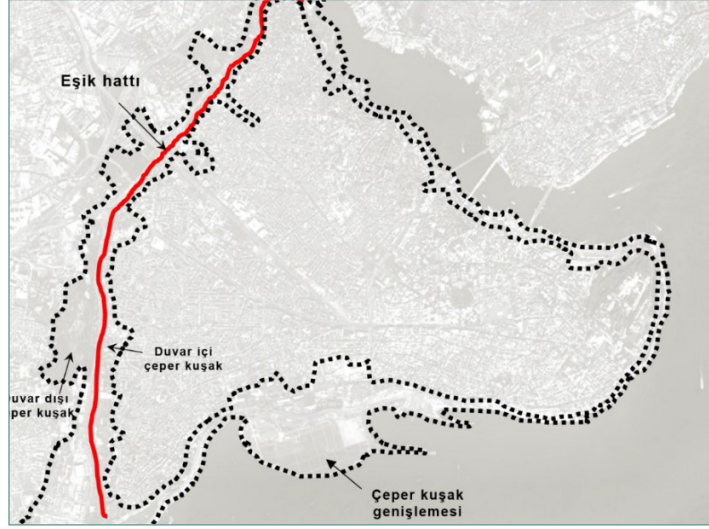
Şekil 9. Edirnekapi 1928-2016 parsel değişimi (N. Ezgi Zumbuloğlu, 2016; ilgili haritalar İTÜ Kentsel Tasarım Y. Lisans programında, Prof. Dr. Ayşe Sema KUBAT yürütücülüğünde verilmekte olan “Urban Morphology” dersi kapsamında hazırlanmıştır).



Şekil 10. Yedikule 1830-2010 bostanların konut alanına yabancılaşması (Ece Şahin, 2016; ilgili haritalar İTÜ Kentsel Tasarım Yüksek Lisans programında, Prof. Dr. Ayşe Sema KUBAT yürütücülüğünde verilmekte olan “Urban Morphology” dersi kapsamında hazırlanmıştır).



Mart 2016’da “An Overview to Urban Morphology with Conzenian School and Tradition” semineri kapsamında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi’ne gelen M. Conzen ile birlikte İstanbul iç çeper kuşak alanıyla ilgili taslak bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaya göre, tarihi yarımada, eşik hattı deniz olan kıyı dolgu ve genişleme alanları (Yenikapı dolgu alanı) yeni çeper kuşak oluşumu/genişlemesi içerisinde sınıflandırılmaktadır (Şekil 11-12).



Şekil 11. İstanbul iç çeper kuşak alanı (Conzen & Kubat, 2016).



Şekil 12. Yenikapı dolgu alanı (Hazar, 2016).

İstanbul Orta Çeper Kuşak Analizleri

Çalışmada, tarihi kara surları çevresindeki iç çeper kuşak analizlerinin ardından, **İstanbul’un orta çeper kuşak alanlarıyla** ilgili aramalar yapılmış ve ortaklaşan yönler saptanmaya çalışılmıştır. Avrupa kentlerinin aksine, çok merkezli bir metropol olan İstanbul’da ilçe bazında çeper kuşak oluşumları gözlenmiştir. Orta çeper kuşak aramaları

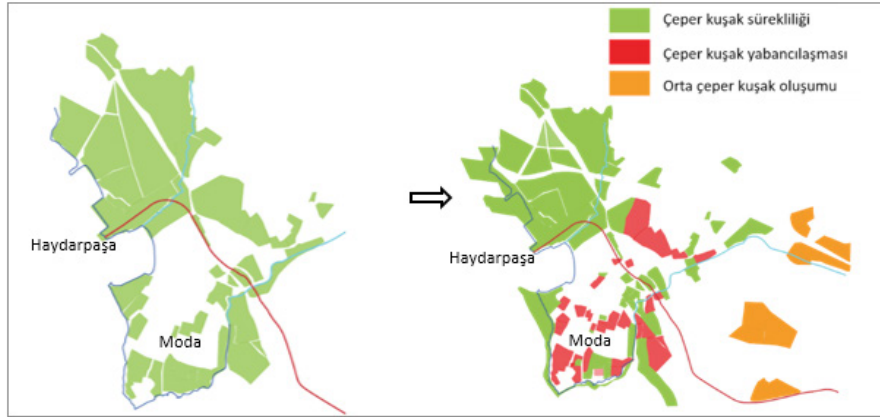


için yapılan pilot çalışmalarda öncelikle Kadıköy ilçesi, Büyükdere Caddesi ve Haliç kıyıları çevresi incelenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. İstanbul orta çeper kuşak analizi (2018).

Bölge	Çeper Kuşak Alanları	Analiz ve Tespitler
Kadıköy	Deniz, dere ve tren yolu eşik hattı, iç ve orta çeper kuşaklar tespit edilmiştir	Yerinde gözlem, tarihi haritaların karşılaştırılması, 1922-2017 arası arazi kullanım değişimleri, çeper kuşak oluşumu, dönüşümü ve yabancılaşması
Büyükdere Caddesi	Ali Sami Yen ve Şişli Likör Fabrikası'nın Torunlar ve Quasar'a dönüşümü; Eczacıbaşı depolarının Kanyon'a dönüşümü, T.C. Karayollarının Zorlu Center'a dönüşümü	Yerinde gözlem, tarihi haritaların karşılaştırılması, 1970-2018 arası arazi kullanım değişimleri ve parsel bazlı değişimler (bina sayısında ve yapı kaplama alanında değişimler), çeper kuşak yabancılaşması
Haliç	Eski endüstri bölgelerinde üniversite kampüsü, kongre merkezi, müze, kültür merkezi vb. çeper kuşak dönüşümleri	Yerinde gözlem, tarihi haritaların karşılaştırılması, 1860-2018 arasında arazi kullanım değişimleri, çeper kuşak dönüşümü/ötelenmesi ve yabancılaşması

İstanbul orta çeper kuşak analizinin ilk bölümünde, Kadıköy'de deniz kıyısı, tren yolu ve derenin eşik hattı rolü üstlenmesiyle oluşan iç çeper kuşaklar tespit edilmiştir. Çeper kuşaklar süreklilik, oluşma/büyüme, dönüşme ve yabancılaşma süreçlerinden geçmişlerdir. İç çeper kuşağın bazı kısımları yabancılaşmıştır. İç çeper kuşağa yakın orta çeper kuşak oluşumu gözlenmiştir (Şekil 13).



Şekil 13. Kadıköy, 1922-2017 çeper kuşak değişimi (Didem Kara, 2018; ilgili haritalar ve tablolar, İTÜ Kentsel Tasarım Yüksek Lisans programında, Prof. Dr. Ayşe Sema KUBAT yürütücülüğünde verilmekte olan “Urban Morphology” dersi kapsamında hazırlanmıştır).

Yapılan bölgesel analizler sayısal veriler derlenerek sonuçlandırılmıştır; örneğin, Kadıköy'deki arazi kullanımındaki alansal değişimler (tarihi-coğrafik dönüşümler) 1922'den günümüze 9 farklı tarihsel dönemin haritaları üzerinden değerlendirilmiştir (Tablo 4-5).



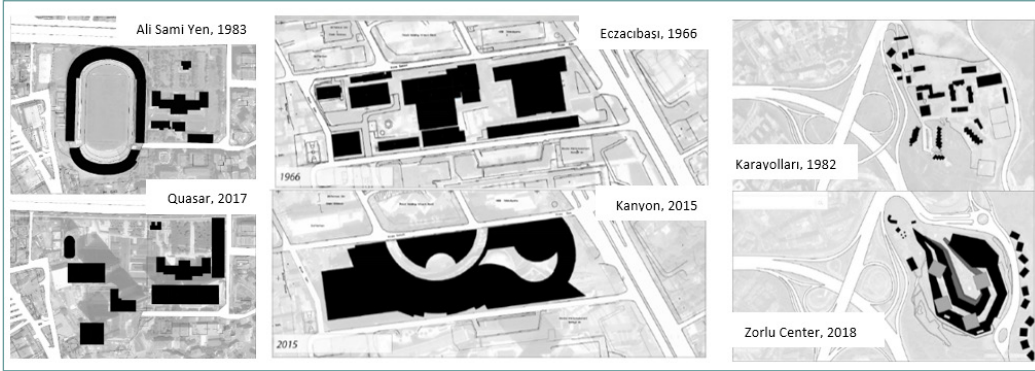
Tablo 4. 1922-2017 Kadıköy Arazi Kullanımların Alansal Değişimi..

Arazi Kullanım	Alan Büyüklüğü (ha.)								
	1922	1930	1946	1966	1970	1982	2006	2011	2017
Mezarlıklar	109.9	109.9	109.9	106.4	106.4	105	105	105	105
Askeri Alanlar	91.5	91.5	143.2	147.7	147.7	147.7	147.7	147.7	147.7
Park Alanları	79	69	47.6	33.4	38.7	134.2	171.4	165.1	165.2
Rekreasyon Alanları	256.5	254.5	244.7	122.3	106.2	48	15.2	15	13.9
Eğitim Tesisleri	59.3	60.1	68.9	76.2	70.9	93.8	108.1	110.5	150.5
Kamusal Alanlar	32.1	32.1	32.1	43.8	79.1	95.6	102.1	111.2	82.8
Dini Yapılar	1.8	1.8	1.8	6.2	6.2	6.2	7.2	7.2	7.2
TCDD İstasyonu	43.6	43.6	43.6	87.4	99.6	110.7	110.7	110.7	110.7
Akaryakıt İstasyonu	5.6	5.6	5.6	5.6	5.6	4.1	4.1	4.1	4.1
Meydanlar	3.4	4.1	4.1	4.1	4.1	4.1	1.5	1.5	1.5
Villalar	19.9	51	128.2	102.6	102.6	24.1	3.8	3.8	3.8
Spor Alanları		6.7	6.7	6.7	14.5	30.1	36.6	36.6	36.6
Endüstri Alanları			42.3	42.3	14	52.7	26.3	26.1	8.3
Ticaret							14	14	14
Otobüs Terminali					2.8	8.5	8.5	8.5	8.5
Otopark			5.1	5.1	6.7	16.3	48.1	36.4	36.4
Liman			14.9	14.9	14.9	14.8	23.7	23.7	23.7
Teknik Altyapı						7.4	20.4	21.8	21.8
Boş			1.2	1.2	1.2	1.2	28.4	45.5	18.5

Tablo 5. 1930-2017 Kadıköy Çeper Kuşak Değişimi.

Çeper Kuşak Değişimi	Alan Büyüklüğü (ha.)							
	1930	1946	1966	1970	1982	2006	2011	2017
Büyüme	28.5	126.8	136.3	43.4	118.9	119.4	10.5	1.5
Dönüşüm	22.9	22.9	72	33.7	16.7	78.1	29.4	69.6
Yabancılaşma	2.1	23.6	156.9	7.1	60.5	31.1	0	27.2
Sağlamlaşma	678.8	687	593.8	740.3	707.3	730.4	953.8	889.3

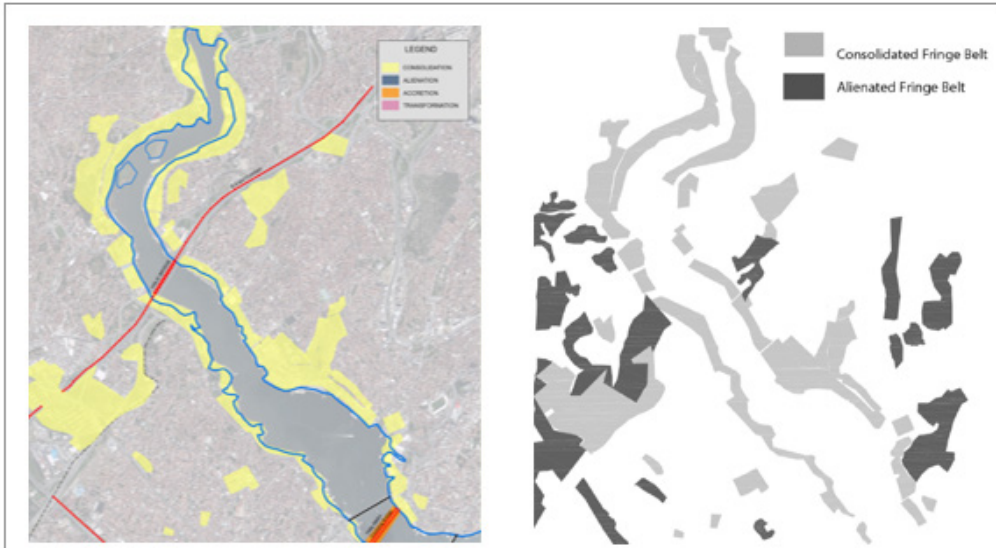
Orta çeper kuşak analizinin ikinci bölümünde, Büyükdere Caddesi Şişli - Levent - Maslak bölgelerindeki kentsel dönüşüm dinamiklerine odaklanılmıştır. Özellikle 1970’lerden itibaren önemli değişiklikler tespit edilmiştir: (1) Ali Sami Yen & Şişli Likör Fabrikası - Torunlar & Quasar; (2) Eczacıbaşı – Kanyon; ve (3) T.C Karayolları - Zorlu Center yabancılaşma sürecine dair üç önemli örnek olarak tespit edilmiştir (Şekil 14).



Şekil 14. Büyükdere Caddesi: Ali Sami Yen ve Şişli Likör Fabrikası'nın Quasar İstanbul ve Torunlar'a; Eczacıbaşı İlaç Deposunun Kanyon'a; Karayolları Bölge Müdürlüğü'nün Zorlu Center'a dönüşümü (Mustafa Erdem, Aycan Nur Sayram & Araf Öykü Türken, 2018; ilgili haritalar, İTÜ Kentsel Tasarım Yüksek Lisans programında, Prof. Dr. Ayşe Sema KUBAT yürütücülüğünde verilmekte olan “Urban Morphology” dersi kapsamında hazırlanmıştır).

Önceden kentin dış çeperinde yer alan bu bölgeler kentin büyümesiyle merkez halinde gelmiş; MİA, tarihi yarımadadan Maslak hattına kaymıştır. Boğaz Köprüsü'nün, ardından Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün açılmasıyla MİA, cadde aksı üzerinde yayılmış, artan yoğunluk ve arazi fiyatları sonrasında, çeper kuşak alanları karakteristiklerini kaybedip yabancılaşmaya (*fb alienation*) uğramışlardır. Çoğu eski endüstri bölgesi yerini karma kullanım ya da ticarete bırakmıştır. Tekil kullanımdan karma kullanımlara geçişler yaşanmış, inşaat alanı, yoğunluk ve arazi fiyatları artmıştır.

Orta çeper kuşak analizinin üçüncü bölümünde Haliç kıyılarındaki çeper kuşaklar araştırılmıştır (Şekil 15).



Şekil 15. Haliç çeper kuşak değişimi (Ayşenur Babacan & Hazal Bakan, 2018; ilgili haritalar, İTÜ Kentsel Tasarım Yüksek Lisans programında, Prof. Dr. Ayşe Sema KUBAT yürütücülüğünde verilmekte olan “Urban Morphology” dersi kapsamında hazırlanmıştır).



Haliç'te endüstrileşme süreci kıyıda yer alan işlevlerin değişimine neden olmuş; birçok kentsel dönüşüm geçirmiştir. Tarihi doku ve eski kullanımların çoğu yok olmuş ve çeper kuşaklar değişime uğramıştır. Kıyıdaki boş alanlar önce endüstri alanlarına, ardından yeşil alanlar, üniversite kampüsü, kültür merkezi, kongre merkezi, müze vb. başka çeper kuşak kullanımlarına dönüşmüş, alanda **çeper kuşak dönüşümü / ötelenmesi** (*fb modification / translation*) meydana gelmiştir. Bölgedeki en sürekli çeper kuşak 1860'lı yıllarda oluşan mezarlık alanlardır. Çalışmada İstanbul'un iç ve orta çeper kuşak alanı örneklerine değinilmiş ve İstanbul iç ve orta çeper kuşak oluşum ve değişim süreç modeli Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. İstanbul çeper kuşak süreç modeli (Barke, 1982 makalesinden uyarlanmıştır).

Evreler	Çeper Kuşak Değişimi
Sağlamlaşma Consolidation	<ul style="list-style-type: none">· Orijinal form ve kullanımın pekişmesi· Mezarlık, türbe, cami, kilise, bostan· Eski/fosil çeper kuşak
Genişleme Expansion Büyüme Accretion	<ul style="list-style-type: none">· Bina sayısında artış· Üniversite, kolej, hastane· Konut alanlarından çeper kuşak alanına dönüşüm (ör. konut/otel alanından üniversiteye dönüşüm)· Kalıntı/fosil çeper kuşak· Kıyı dolgu alanları
Yabancılaşma Alienation Küçülme Reduction	<ul style="list-style-type: none">· Orijinal kullanım sonu, çeper kuşak alanı kaybı· Çeper kuşağın tamamının ya da bir kısmının konut ya da ticaret alanlarına dönüşümü· Sulukule, Ali Sami Yen & Şişli Likör Fabrikası – Quasar, Karayolları Bölge Müdürlüğü – Zorlu Center, Eczacıbaşı- Kanyon vb.
Sabitlenme Fixation	<ul style="list-style-type: none">· Orijinal kullanım yer değişikliği· Yeni çeper kuşak oluşumları (ör. kent parkı, kıyı dolgu alanları)· Bir araya toplanan kullanımlar (<i>colonization</i>)
Ötelenme Translation	<ul style="list-style-type: none">· Çeper kuşak kullanımının, başka bir çeper kuşak kullanımına dönüşümü/ötelenmesi (ör. Atatürk Havalimanı'nın taşınıp, yerine “Millet Bahçesi” projesi yapılması)

Sonuç ve Değerlendirme

Planlama pratiğine uygunluğu tartışılmasına ve uygulama projelerinde önemi henüz yeterince anlaşılmamış olmasına rağmen, çeper kuşak çalışmaları, kentsel morfoloji alanında son yıllarda oldukça ilgi çekmektedir. Çeper kuşaklar, birçok etkileşim ve değişim sonucunda, gerçek kimliklerine kavuşabilen kentsel alanlardır. Ancak bu etkileşimlerin çok azı, çeper kuşakların gerçek özelliklerini yansıtabilmektedir. Objektif bir bakış açısı ile çeper kuşaklar, kentsel alanın fiziksel olarak gelişme yönü hakkında ipucu verirlerken, daha derin anlamda incelendiğinde, kentlerin çevresindeki gelişimin evrelerini ve tarihsel dönemlerin fiziksel kanıtlarını açıklayan referanslar çerçevesi sunmaları açısından değerlendirilmelidir. Bu da kentlerdeki hem tarihi hem de coğrafik yapılarını beraberce



inceleyen ve yorumlayan çalışmalara ağırlık verilmesinin ve konunun farkındalığının artırılmasının gereğini yansıtmaktadır.

Kentsel çevrelere profesyonel bir sorumluluk yükleyerek yapılan projeler ve dünya literatürü incelendiğinde, çeper kuşak çalışmalarının daha çok, özgün bölge ve yapıları barındıran veya özel anlamı olan küçük ölçekli şehirlere vurgu yapılarak geliştirilmiş olduğu görülmektedir (Pereira & Meneguetti, 2011). Ancak, daha küçük ölçekli ve yavaş büyüyen kentlerde yapılan çeper kuşak analizlerine karşın; İstanbul gibi çok merkezli bir metropolün söz konusu olabileceği daha bütüncül ve daha kapsamlı çalışmalara gereksinim olduğu da gerçektir. Çok merkezli büyüyen ve buna bağlı bir gelişim gösteren İstanbul’un; Tarihi Surlar çevresinde gelişen “iç çeper kuşak” bölgesinin yanı sıra, Kadıköy, Maslak aksı, Haliç Bölgesi, Üsküdar ve benzeri çeşitli alt merkezler çevresinde gelişen “orta çeper kuşak” bölgelerinde yapılacak analizler, bu çalışmanın gelecekte yapılması planlanan hedefleridir.

İstanbul “iç çeper kuşak” alanının ekonomik ve tarihsel dönemlere bağlı olarak sürekli bir değişim ve başkalaşım içerisinde olduğu gözlenmektedir. Hızlı kentleşme ve göç sonucunda kent içinde kalan çeper kuşak alanları, stratejik planlar, koruma imar planı, peyzaj ve kentsel tasarım projeleriyle korunmadığı sürece, çeper kuşak yabancılaşmasına (*fb alienation*) maruz kalabilir. İstanbul kara surları UNESCO Dünya Miras listesinde. Surların tarihi ve kentsel kimliğinin ve onları çeviren çeper kuşakların korunması önemlidir. Kara surlarının bakım ve restorasyona ihtiyacı vardır. Ayrıca çevresindeki yeşil alan kullanımlarının tasarlanması, yaya erişiminin artırılması, tarım alanlarının korunması ve boş/atıl görüntüden arındırılıp, estetik ve kentsel kaliteye sahip bir alan olarak tasarlanması gerekmektedir. İç çeper kuşak alanı için yapılacak tasarımlar, kent kimliğini iyileştirmek, tarihi korumak ve kent belleğine dair kamu bilincini arttırmak açılarından yardımcı olabilir. Çeper kuşak alanlarının kent bütününde ağırlıklı olarak kamusal ve yeşil alan olarak değerlendirilmeleri kamu yararı ve kentsel ekolojik sürdürülebilirlik açılarından önemlidir. Çeper kuşak alanları, yoğun yapılaşmış alanların aksine, alternatif kullanımlarla değerlendirilebilecek ve kente nefes aldirabilecek alanlardır ve kent büyümesinin doğal süreci içerisinde büyümeyi yönlendiren öncelikli kentsel birimler olarak tanımlanmaları gerekmektedir. İleride İstanbul’da yapılacak çeper kuşak analizi çalışmalarında, orta çeper kuşak alanları, eski endüstri alanları, askeri alanlar, ve kıyı dolgu alanları incelenebilir. Düşük yoğunluklu konut alanları, gecekondu alanları ya da kıyı dolgu alanlarının çeper kuşak oluşumu içerisinde sayılıp sayılmayacağı konuları, farklı görüşlerce hala tartışılmaktadır. Gecekondu alanları, açık alan ve konut alanı arasında gerçekleşen çeper kuşak yabancılaşması sürecinde bir “ön-yabancılaşma aşaması” (*pre-alienation phase*) olarak tanımlanabilir. Gecekondu alanlarının konut alanlarına dönüşümü ya da başka bölgelere ötelenmesi sırasıyla çeper kuşak yabancılaşması (*fb alienation*) ve çeper kuşak göçüne (*fb migration*) örnek olarak verilebilir (Barke, 1982).

Ayrıca, askeri alanların kent dışına taşınması ardından çoğunlukla yeşil ve geniş parseller barındıran ve potansiyel kent parkı/kamusal alan olan bu alanların nasıl tasarlanacağı, bir çeper kuşak ötelenmesine/dönüşümüne mi yoksa yabancılaşmasına mı sahne olacağı yeni araştırmaların konusudur. Çeper kuşak analizi çalışmaları, ülkemizde kent morfolojisi çalışmaları içerisinde henüz yeni bir kavram olmasına rağmen, son yıllarda daha çok tartışılmaya başlanmıştır. Bugün, İstanbul’un orta çeper kuşak alanı olarak tarifleyebileceğimiz Atatürk Havalimanı’nın taşınmasının ardından, alanın “Millet Bahçesi” adında bir kent parkına dönüştürüleceği iddia edilmektedir. Bu proje, gerçekleşmesi durumunda, bir çeper kuşak ötelenmesi (*fb translation*) örneği olacaktır. Bu bağlamda,



kent içinde yeşil alan planlaması ve çeper kuşak alanları arasında ilişkilerin varlığını açıklayan çalışmalar, Fransa’da (Ducom 203, p:104) ve Rusya’da (Kukina 2006, p:145) örneklerinde olduğu gibi konunun önemini altını çizmektedirler.

Verilerin doğruluğu ve güvenilirliği açısından çeper kuşak haritalamasında Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), Uzaktan Algılama vb. araçların kullanılması önerilmektedir. İlgili kurumlardan sayısal haritalara erişilememiş olması çalışmanın başlıca kısıtıdır, ancak ileride yapılacak çalışmalar ve projeler yardımıyla bu eksikliğin giderileceği düşünülmektedir. Daha kapsamlı çeper kuşak analizleri için, her parsel, kendi tarihsel-coğrafi süreci ve planlama politikaları göz önüne alınarak incelenmeli ve çeper kuşak alanları için koruma imar planları, peyzaj ve tasarım projeleri yapılmalıdır. Plan yapımı öncesinde çeper kuşak analizleri yapılmalı, plan lejantı ve notlarında çeper kuşak alanlarının korunmasına yönelik önlemler alınmalıdır. Çeper kuşak alanlarının korunması ve iyileştirilmesi, kent belleğinin korunması, kentsel kalitenin ve kentsel ekolojik sürdürülebilirliğinin artırılması açılarından önemlidir.

Teşekkür;

İstanbul Teknik Üniversitesi, Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programında, Prof. Dr. Ayşe Sema Kubat tarafından verilmekte olan “Urban Morphology” dersine katılarak, bu çalışmanın hazırlanmasına katkı sağlayan; Araf Öykü Türken, Ayça Nur Sayram, Ayşenur Babacan, Cansın Akbaş, Didem Kara, Ece Şahin, Ezgi Zünbülüoğlu, Hazal Bakan ve Mustafa Erdem’e teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Barke, M. (1990). Morphogenesis, fringe belts and urban size: an exploratory essay, in Slater, T.R. (ed.) The built form of Western cities, Leicester University Press 279-97, Leicester.
- Barke, M. (1982). Beyond the urban growth map: suggestions for more analytical work in urban morphology. Teaching geography, 7(3), 111-115.
- Conzen, M.R.G. (1962). The plan analysis of an English city centre. in Norborg, K. (ed.) Proceedings of the International Geographical Union Symposium in Urban Geography, Lund 1960 (Gleerup, Lund) 383-414.
- Conzen, M.P., & Kubat, A. S. (2016). An Overview to Urban Morphology with Conzenian School and Tradition, Michael P. Conzen Semineri, 22-24 Mart 2016, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Conzen, M.P. (2009). How cities internalize their former urban fringes: a cross-cultural comparison. Urban Morphology 13, 29-51.
- Ducom, E. (2003)., “Fringe Belts and Planning: a French example”, Urban Morphology 7, 103-4.
- Ducom, E. (2008). Fringe belt analysis in France: A Conzenian approach to urban renewal, Environment and Planning B: Planning and Design.
- Durusoy, E. Cihanger, D. (2016) ‘Historic Landscape vs. Urban Commodity? The Case of Yedikule Urban Gardens’, İstanbul.
- Gu, K. (2010). Exploring the fringe belt concept in Auckland: An urban morphological idea and planning practice, New Zealand Geographer 66, 44-60.
- Hazar, D. (2012). Fringe Belts in the Process of Urban Planning and Design: Comparative Analyses of İstanbul and Barcelona, MSc. Thesis, İstanbul Technical University, Interdisciplinary Urban Design Program, İstanbul.



- Hazar, D., & Kubat, A. S. (2015). Fringe belts in the process of urban planning and design: Comparative analyses of Istanbul and Barcelona, ITU A|Z Vol. 12 No.1, March 2015, 53-65, Istanbul.
- Hazar, D., & Kubat, A. S. (2016). The Fringe Belt Development Process of Istanbul, Eds: Wowo Ding. Proceedings Book, ISUF 2016 XXIII International Conference: Urban Morphology and the Resilient City, 423-433.
- Hopkins, M. I. (2012). ‘The ecological significance of urban fringe belts’, Urban Morphology, 16(1), 41-54.
- IMP (2006) ‘1/100.000 Konut ve Yaşam Kalitesi Grubu Çalışmaları’.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) (2009) ‘1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu’,
- Kropf, K. (2009) ‘Aspects of urban form’, Urban Morphology 13 (2), 105-20.
- Kuban, D. (1996) İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı İstanbul.
- Kubat A.S., (2018) “Exploring The Fringe Belt Phenomenon in The case of Istanbul” CyNUM-Cyprus Network of Urban Morphology, “Urban Morphology in South-Eastern Mediterranean Cities: Challenges and Opportunities”, Plenary (davetli konuşmacı), Nicosia, Kıbrıs.
- Kubat A.S., Gümru B., (2014) “Investigating the fringe belt concept: The case of Istanbul”, Turkey ISUF-21st International Seminar on Urban Form, Proceedings book (Ed: V. Oliveria), ISUF-21st International Seminar on Urban Form, Porto, Portekiz.
- Kukina .I. (2006) Fringe Belts and the Planning of Russian Cities”, Urban Morphology 10, 145-6
- Pereira, J. A., & Meneguetti, K. S. (2011). Urban fringe belts in planned new towns: the case of Maringá–Brazil. In unpublished paper presented to the Eighteenth International Seminar on Urban Form, Montréal, Kanada.
- TÜİK (2018). İstanbul 2018 nüfusu. <http://www.tuik.gov.tr>. Erişim tarihi: 16.06.2018.
- Ünlü, T. & Baş, Y. (2016). Multi-nuclear growth patterns in a rapidly changing Turkish city: a fringe-belt perspective, Urban Morphology 20 (2), 107-21.
- Vilgrasa, J. (1990). The fringe-belt concept in a Spanish context: the case of Lleida. in Slater, T. R. (ed.) The built form of Western cities. Leicester University Press 300-18, Leicester.
- Whitehand, J.W.R. (1972). Building cycles and the spatial pattern of urban growth. Transactions of the Institute of British Geographers 56, 39-55.
- Whitehand, J.W.R. (2005). Urban morphology, urban landscape management and fringe belts, Urban Design 93, 19-21.
- Whitehand, J.W.R. Morton, N.J. (2006). The fringe belt phenomenon and socioeconomic change, Urban Studies 43, 2047-66.
- Whitehand, J.W.R. Gu, K. Whitehand, S. (2011). Fringe belts and socioeconomic change in China, Environment and Planning B: Planning and Design 38, 41-60.

Çevrimiçi (online) Kaynaklar

- Url-1: Kuzey Ormanları Savunması, <http://www.kuzeyormanlari.org/2014/06/22/doga-katliamin-iki-kardesi-3-kopru-3-havalimani/>.
- Url-2: Üçüncü Köprü, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/son-dakika-ucuncu-kopru-duzenlenen-torenle-aciliyor-40209008>. Erişim tarihi: 27.11.2018.
- Url-3: Üçüncü Havalimanı, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/3-havalimani-ulasim-hatlari-ve-ucretleri-belli-oldu-40943875>. Erişim tarihi: 27.11.2018.